

MAGYAR KIRÁLYLÁNYOK A KRAKKÓI ISTENI IRGALMASSÁG-BAZILIKA MAGYAR KÁPOLNÁJÁNAK MOZAIKJAIN

PUSKÁS BERNADETT

KIVONAT: A magyar királynéok történelmi szerepük mellett a keresztény egyháznak is fontos alakjai. A szentként, boldogként tisztelt királynéok ezért a krakkói Isteni Irgalmasság-bazilika magyar kápolnájának mozaikfrízén is szerepelnek. A mozaikfrízek alkotója Puskás László képzőművész és görögkatolikus pap (1941–2023), a magyar szakrális művészet meghatározó személye. Az ikonográfiai programban a *Communio Sanctorum Europae* gondolata valósult meg, ami a kápolna titulusa is lett. Egy nagy Deészisz kompozícióban a közép-európai szentek sorában nyugat-európai és az ortodox egyházban tisztelt személyek is helyet kaphattak. Köztük sorakoznak a Magyarországtól és Lengyelországtól távolabbra elkerült magyar királynéok is. Személyes ikonográfiai jegyekkel láthatók, de elsődlegesen nem a világi történelmet befolyásoló személyiségekként. Az egyház állandó imájának részvevőiként a keresztényekért való közbenjárást jelenítik meg, égi támogatói Európa keresztény nemzeteinek.

KULCSSZAVAK: kortárs szakrális művészet, mozaik, magyar kápolna Krakó-Lagiewnikiben, magyar királynéok, Deészisz

Hungarian Princesses on the Mosaics of the Hungarian Chapel of the Divine Mercy Basilica in Krakow

ABSTRACT: Besides their historical role, Hungarian princesses are also important figures of the Christian Church. The princesses, venerated as saints and

blessed, are therefore also featured in the mosaic frieze of the Hungarian Chapel of the Basilica of Divine Mercy in Krakow. The mosaic friezes were created by László Puskás, artist and Greek Catholic priest (1941-2023), a prominent figure in Hungarian sacral art. The iconographic programme was based on the idea of *Communio Sanctorum Europae*, which also became the title of the chapel. In a large composition of Deesis, the saints of Central Europe were joined by Western European and Orthodox saints. Among them are Hungarian princesses who had lived further away from Hungary and Poland. They are depicted with personal iconographic markings, but not primarily as figures who influenced secular history. As participants in the constant prayer of the Church, they represent intercession for Christians, as heavenly supporters of the Christian nations of Europe.

KEY WORDS: contemporary sacral art, mosaic, Hungarian chapel in Krakow-Lagiewniki, Hungarian princesses, Deesis

Bevezetés

A világi történelmet formáló szerepük mellett a magyar királylányok a magyar és az egyetemes keresztény egyháznak is fontos alakjai. Többeket közülük az egyház szentként, boldogként oltárra emelt, és megemlékező tisztelettel vesz körül. Nem csak egykori egyéni életpéldájuk, különféle keresztényi cselekedeteik révén kerültek a hívek elé. Az oltalmazó Szűz Máriához csatlakozva, az égiek karában a királylányok a mindörökké tartó, közbenjáró imádságot jelenítik meg, amely azokért szól szüntelenül, akik hozzájuk különféle egyéni és közösségi kérésekkel fordulnak. Így jelenhettek meg a krakkói Isteni Irgalmasság-bazilika egyik – a zarándokok egybehangzó véleménye szerint – legimádságosabb terében, a magyar nemzeti kápolna mozaikjain.

A mozaikfrízek tervezője a közelmúltban elhunyt Puskás László képzőművész és görögkatolikus pap (1941–2023), a hazai szakrális művészet meghatározó személye, aki képzőművész feleségével, Puskás Nadiával együtt készítette el a művet. Jelen írás szerzője leányuk, így általuk nyomon kísérhette a mű

létrejöttét a kezdetektől fogva. A személyes beszélgetéseken, sőt művészet-történészként egyfajta belső konzultációkon túl abban a kivételezett helyzetben volt, hogy megismerhette a készülő rajzokat, a folyton módosuló első vázlatokat. Szakmai szempontból is tanulságos volt megfigyelnie, hogyan bővült az ikonográfiai program hol a megrendelők, hol a művész ötlete alapján, mikor használt előképeket a művész, és mikor mellőzte ezt, mert ahogy egész pályája során, Puskás László mindig ragaszkodott a művészi reflexió és szabadság jogához.

A megjelent első monográfia után, amelyben röviden a krakkói kápolnáról is szó esik, jelenleg Puskás László gazdag életművének rendszerezését és mélyebb feldolgozását végezzük. A krakkói színes, 1:1 arányú kartonokat mostantól a nyíregyházi Görögkatolikus Múzeum őrzi, ahol több évtized után ismét kibontva vizsgálhatjuk őket. Mivel a családi archívum nem volt rendszerezett, még számítunk az ismereteinket bővítő újabb jegyzetek, rajzok előkerülésére.

A krakkói magyar kápolnáról a helyszínre látogató zarándokok számára kis példányszámú kiadványok, újságcikkek jelentek meg, amelyek inkább a kápolnában ábrázolt szentek és boldogok életrajzainak tömör összefoglalói. Idehaza a mű megszületésével kapcsolatos, a művészettörténeti vonatkozásokat bemutató szaktanulmány készült, Lengyelországban a nagyközönségnek szóló emlékfüzet is.¹ Bár a magyar katolikus sajtó is színes híradásokkal kísérte az alkotó folyamatot és a mű elkészültét, meglepő módon sokak számára nem ismert ez a mozaikmű. Így e tanulmány célja, hogy a magyar királylányok személyére külön figyelemmel, e kortárs mű teljes ikonográfiájának keretében mutassa be alakjukat, példázva azt, hogy a kortárs művészet is képes továbbvinni, kifejezni a nemzet szempontjából meghatározó gondolatokat, az azokat őrző kultuszt.

A magyar szentek, azokon belül a királylányok ábrázolása a magyar képzőművészetnek az egyik különösen is érdekes, történeti tanulságokat hordozó témája, amely a leíró ikonográfiai megközelítésen túl mélyebb ikonológiai jelentést is hordoz. Több, hol szélesebb körben, hol kevésbé közismert festmény és szobor reprezentálja, amelyek művészettörténeti és művelődéstörténeti

1 Puskás 2016, 55–81.

szakirodalommal egyaránt rendelkeznek.² Ezek között analógiaként kínálkozna az orawkai (Kisárva, Lengyelország) római katolikus barokk fatemplom képciklusa, amelyben Keresztelő Szent János életének bemutatása mellett a magyar szentek képsorozata is helyet kapott. Puskás László könyvtárában voltak az együttessel foglalkozó lengyel publikációk és közös kutatóútjaink kapcsán személyesen is ismerte az együttést.³ Azonban a krakkói kápolna ikonográfiájához direkt módon nem szolgáltak előképül, így a messzire vezető ikonográfiatörténeti előzmények bemutatásától, amelyek önálló írást igényelnének, itt eltekintünk.

Az Isteni Irgalmasság kegyhelye Krakkó-Lagiewnikiben

A kegyhely története a 20. század elejéig nyúlik vissza. A Krakkó melletti Lagiewnikiben még 1891-ben épült meg az Irgalmasság Anyja Nővéreinek Kongregációja rendháza, ahol az Isteni Irgalmasság gondolatának későbbi szószólója, szerzetesi nevén Fausztina (Kowalska) nővér (1905–1938) töltötte a két világháború közötti szerzetesi éveit kisebb megszakításokkal.⁴ 1931-ben, a płocki kolostorban tartózkodva volt része abban a látomásban, amelynek során, ahogy a nővér a naplójában fogalmaz, Jézus jelent meg a melléből előtörő piros és halvány sugarakkal, és e látomás megfestését kérte *Jézusom, bízom benned!* felirattal, „hogya a képet először a kápolnátkban, majd az egész világon tiszteljék”.⁵ Fausztina nővért akkori gyóntatója, Michal Sopocko atya támogatta további látomásai értelmezésében és Vilnában az első kép megfestetésében, majd

2 Uthalhatunk itt Magyar Zoltán kutatásaira és a magyar szentekkel foglalkozó publikációira. Továbbá fontos megemlíteni a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteményében az Urbach Zsuzsanna és Török Gyöngyi kezdeményezésére, nemzetközi mintára tervezett Magyar Ikonográfiai Mutatót, amelynek a középkortól a barokkig készült műveket leíró adattárán dolgoztam az 1980-as évek végén.

3 Mivel művészettörténészként már korábban a posztbizánci, 17–18. századi fatemplom-építészet és ikonosztázok témája iránt köteleződttem el, személyes kutatóútjaim, amelyekre leggyakrabban édesapámmal indultam, a Kárpátok vidékére vezettek, azonban inkább Lengyelország, Szlovákia és Ukrajna bizánci rítusú fatemplomainak kutatására irányultak.

4 Witko 2004, 15.

5 Kowalska 1983, 12., 65.

cikkekkel is segítette az Isteni Irgalmasság és a kép tiszteletének kibontakozását.⁶ 1937-től több városban is másolat készült a festményről, mivel az Isteni Irgalmasság tisztelete a háború idején még inkább terjedni kezdett. Bár a háború miatt az eredeti kép Lengyelország határain kívül maradt, Lagiewnikiben, Fausztina sírjánál, illetve a kápolnában elhelyezett másolati képhez kapcsolódóan az imák sokszor meghallgatásra találtak. 1951-ben Adam Sapieha lengyel érsek búcsút hirdetett a Lagiewnikiben a kép előtt imádkozók számára. Ezt követően a Fausztina látomása alapján kialakult ikonográfia szerint megfestett képek közvetítésével az Isteni Irgalmasság tisztelete széles körben vált ismertté, először Lengyelországban. 1965-ben Karol Wojtyła Rómában kezdeményezte a képhez kapcsolódó kultusz elismerését. 1992-ben az Irgalmasság Anyja Nővérei kolostorának Szent József-kápolnáját az Isteni Irgalmasság kegyhelyének rangjára emelték, 1993-ban Fausztina nővért boldoggá avatták. A nővér szentté avatási eljárásának beteljesülése előtt 2000-ben, Witold Cęckiewicz krakkói építész tervei alapján megkezdték a mai bazilika építését, az épületet II. János Pál pápa 2002-ben szentelte fel.

Az Isteni Irgalmasság magyar kápolnája

Az ellipszis alaprajzú modern bazilika altemplomában öt nemzeti kápolna helyezkedik el. A központi a Szent Fausztina-kápolna, amelynek teréhez a négy további kápolna sugarasan kapcsolódik, azaz mindegyik mintegy csonka körselet, összetartó oldalfalakkal, hátul félkörívesen záródó fallal. Az egyes kápolnában elől, az oltár mögött üvegfal enged betekintést a Fausztina-kápolnába, ami jelentősen befolyásolta a belső tér képi kompozíciójának kialakítását.

A több mint száz személy befogadására képes magyar kápolna kialakítását Dr. Antalóczy Lajos pápai prelátus, egri c. kanonok kezdeményezte, aki az Isteni Irgalmasság hazai tiszteletének buzgó terjesztője volt. Halála után Katona István akkori egri segédpüspök koordinálta a kápolna ügyét, a munkálatok a Magyar Katolikus Püspöki Kar részéről Seregély István egri érsek, a krakkói

6 Witko 2004, 30. Fausztina nővér levelezése Sopocko atyával: Listy 2005, 35–36., 49.

1. kép. Puskás László: Communio Sanctorum mozaikciklus, 2003–2004.
Krakkó - Łagiewniki, Isteni Irgalmasság-bazilika magyar kápolnája
Forrás: Mudrák Attila felvétele

kegyhely részéről a templomépítő alapítvány vezetője, Marian Rapacz atya felügyelete alatt zajlottak.⁷

A kápolnadíszítés koncepciójának, teológiai és képi programjának kialakítására Puskás László görögkatolikus pap, festőművész kapott felkérést, a kivitelezést feleségével, Nadiával ketten végezték el.⁸ A kápolna sajátos formája miatt a márványoltár felett egy felfüggesztett ábrázolás elhelyezése volt lehetőség, kétoldalt pedig velencei üvegmozaikból készítendő hosszú mozaikfrízeket tervezett a művész. Külön említést érdemel, hogy az oltár előtt Szent István korábban elvesztettnek hitt jobbkar-csontereklyéje került elhelyezésre, amelyet

⁷ Puskás 2004, 1.

⁸ A megbízásról lásd Siepak 2004, 8–9. Puskás Lászlót még 2000-ben kereste fel a kápolna ötletével Antalóczy atya.

Szilárdffy Zoltán művészettörténész atya útmutatásai és metszETFotói alapján Puskás Lászlónak sikerült felkutatnia a ležajski bernardinus kolostorban.⁹

A magyar püspökkari konferencia eredeti elgondolása szerint a kompozíciót közös, lengyel–magyar szentek és boldoggá avatottak alkották volna. Azonban amikor 2001-ben Puskás Lászlót Franciszek Macharski krakkói érsek fogadta, a főpap jelezte, hogy a szentek személyét illetően egy szélesebb körű tematikát látna jónak. Így Puskás László javaslatára az ikonográfiai program további, a katolikus egyház emlékezetében lévő közép-európai, majd nyugat-európai alakokkal bővült, sőt ökumenikus jelleggel az ortodox egyházban tisztelt személyek is helyet kaphattak.¹⁰ Többek között ilyen módon kerültek be a képi programba a Magyarországtól és Lengyelországtól távolabbra elkerült magyar királylányok is. Ennek a bővebb ikonográfiának a révén a *Communio Sanctorum Europae* gondolata valósult meg, ami a kápolna titulusa is lett, *Communio Sanctorum, Szentek közössége*.¹¹

A végleges ikonográfiai program a magyar püspökkari konferencia egyetértésével, hazai és lengyel konzulensek szakmai észrevételeivel került kialakításra. A feliratok nyelveként a megbízók és a teológus szakértők a latint választották.

A 2003 májusára elkészült kis méretű színes vázlat, majd az eredeti méretarányú színes karton jóváhagyása után a helyszínen, még abban a hónapban a falon elkészültek az 1:1 arányú rajzok. A megfelelő technikai előkészítés után pedig júliusban elkezdődhetett a mozaikok felrakása hagyományos technikával, azaz a színes karton nyomán közvetlenül a falra felvitt friss vakolatba készültek az alakok, kisebb egységekként.¹² A kápolnát és a közadakozásból elkészült művet 2004. október 9-én szentelte fel Erdő Péter bíboros, prímás, az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye érseke.

9 A Szent István-ereklye ležajski előkerüléséről: Harmath 2002, 9.

10 Puskás 2003, 2.

11 Lovas 2012, 83.; Puskás 2003, 3.

12 A smalti, a mozaik anyaga a velencei Angelo Orsoni műhelyében készült. A megrendelés 50 nm mozaikanyagra vonatkozott, 65 színben, és mintegy 850 kg volt. Katona 2003, 3.

A kápolna ikonográfiai programja

A koncepció középpontjába a kegyhely alapüzenetének megfelelően az *Irgalmas Jézus* ábrázolása került, amely mozaikikongként készült egy kerek hársfa pajzsra, amelynek felülete a kápolna felé homorul. A pajzsforma a bizánci művészet olyan alapelveire emlékeztet, mint az ikon fordított perspektíva szerint alakuló szférikus világa, amely bevonzza a fókuszába álló szemlélőt, másrészt utal az univerzumot megidéző kupola formára, középpontjában a Pantokratór-ábrázolással. Az ikon külső oldalára Puskás László a magyar és a lengyel címert festette rá, azzal a tizenkét csillaggal, amely az Európai Unió zászlaján is szerepel, de valójában Mária apokaliptikus víziójából kölcsönzött elem, amely az itt látható kereszttel együtt Európa mára elhallgatott keresztény gyökereit idézi fel.¹³ Jézus ábrázolása Szent Fausztina nővér látomására utal vissza: fehér ruhát visel, melléből vörös és világos fénysugarak törnek ki, jobbát áldáshoz emeli. A pajzs vörösre festett keretsávján és élén a *Jézusom, bízom Benned* felirat szerepel tizennégy nyelven, a szent naplójának eddig megjelent kiadásainak megfelelően.¹⁴ Krisztus mellett a pajzsikon jobb oldalán Szent Fausztina mellképe kapott helyet. Ábrázolása követi fényképeit, az Irgalmasság Anyja Nővérei Kongregáció viseletében láttatja.

A Krisztus-ikon valójában egy *Deészisz*, azaz Könyörgő imádság-kompozíció centruma. Kétoldalt Jézus felé irányuló, szokásosan kérő kéztartással legalább két másik alak, Szűz Mária és általában Keresztelő Szent János, ritkábban valamely más szent látható. Itt a kápolnában az Istenszülő Mária a bal oldali mozaikfal első alakjaként készült el, miközben a szemközti oldalon Szent István kapcsolódik a Deészisz-kompozícióba.

A tervezés és a megbízókkal való konzultálás során az alakok száma egyre bővült, ami valamiféle rendezőelvet követelt meg. Puskás László ezért az *evangéliumi boldogságok* egy-egy sorához társította a csoportokba rendezett fohászzkodó szentek és boldogok alakjait, az oltártól távolodva aranyból ezüstbe

13 Puskás 2004, 3.

14 Cebula 2007, 9.

váltó háttéren ezek olvashatók az alakok felett futó mondatszalagokon. A mozaikon szereplő feliratok megfogalmazásában és ellenőrzésében Ladocsi Gáspár püspök és Jakubinyi György érsek segédkezett.

A jobb oldali mozaikfríz

A magyar királylányok a kápolna jobb oldali falán kaptak helyet a történelem által diktált időrendet követve. Alakjaik nem emelkednek ki, nem különülnek el, mégis méltóságteljesen szerepelnek a férfiszentek sorában, szervesen kapcsolódnak az egyes csoportokba. Megformálásukhoz hol előkép-ábrázolások szolgáltak, hol jellegzetes attribútumok segítik azonosításukat a névfeliratokon túl.

A kápolna elhelyezkedése és alaprajza miatt jobb oldali fala kissé rövidebb a bal oldalnál. Az ezen ábrázolt alakokat fent három mondatszalag kapcsolja össze. Az első csoport fölött olvasható BEATI PACIFICI (Boldogok a békeségszerzők, Mt 5,9) és lejjebb egy másik felirat is társul az első két csoporthoz: SANCTI ET BEATI EX STIRPE ARPAD ORATE PRO NOBIS (Árpád-házi szentek és boldogok, imádkozzatok érettünk).¹⁵ A feliratszalag vége a kései Árpád-ház vágásos családi címerét idézi, és a magyar nemzeti trikolor lobogójaként végződik.

A kápolnában megvalósuló Deésziszben, Krisztustól balra, az időrendbe állított alakok sorát Szent István kezdi. Ahogy minden alak a jobb oldali mozaiksávon, az alakok egész testükkel kissé előrehajolva balra fordulnak, Krisztus felé fordulva kérő gesztusokkal. A szent király a *Képes krónikában* szereplő ábrázolásához hasonlóan sodronyinget visel. A mozaikon attribútumai a hímezett koronázási palást, a szent korona, jobbájában a jogar, bal kezével az országhalmát tartja, oldalához felkötve a Prágában őrzött, Szent Istvánnak tulajdonított koronázási kard látszik. Szent István mögött Boldog Gizella királyné vörös királyi palástban, kezében a Gizella-keresztel. Alattuk Szent Imre herceg páncélban, fején a korona III. Béla halotti koronájának formáját idézi. Szokásos attribútumai a tisztaság lilioma és a szablya, pontosabban a magyarság keleti

¹⁵ Puskás 2004, 17.

származására emlékeztető Attila-kard. A következő személy Szent László. Megformálásához a győri hermája szolgált alapul, kezében attribútuma, harci szerke, amely csodás vízfakasztására is utal.

Itt jelenik meg az első királylány a kompozícióban, Szent László alakja alatt leányaként Szent Piroska, azaz Eiréné bizánci császárné. Miután a magyar királylány II. Jóannész Komnénosz bizánci császár felesége lett, Konstantinápolyban nagy odafigyeléssel fogadta és segítette a magyar zarándokokat, férjével megalapította továbbiak mellett a Pantokratór-kolostort és templomát, amely zarándokszállást, kórházat, aggok házát is magába foglalt, és a keresztény embertársi szeretet szerint fogadta a betérőket, tehát nem fizetős szálláshely volt. Halála előtt Eiréné szerzetbe lépett felvéve a Xénia nevet. A császárné szegényeket felkaroló, kegyes életére emlékezve halála után a bizánci egyházban szentté avatták, ehhez a hagyományhoz kapcsolódott a magyar görögkatolikus egyház is. Piroska ábrázolásának előképe egy neves bizánci mű, a konstantinápolyi Hagia Szophia-székesegyház 1118 táján készült mozaikja, amely a jámbor, ugyanakkor okos császárné szépségét is kiemeli. A krakkói mozaikon Piroska a Deészisz-kompozíciónak megfelelően Krisztus irányába fordul, két kezét kérő gesztussal előretartva. Jellegzetes dús hajfonatai keretezik arcát, fején ékkövekkel és zománccal díszített nyitott korona, gyöngyös fülbevaló ékesíti. Dicsfényében S. XENIA. EIRENE. PIROSKA. IMP. BIZAN. névfeliratok olvashatók. A kápolnában ábrázolt női alakok közül az ő ruházata a leggazdagabb kidolgozású, bordó, vörös, zöld és okker színekkel, stilizáltan követi a bizánci mozaikján ábrázolt brokátot és paszományokat. Finom arcvonásai közül kitűnik figyelmes tekintete. Személyét Puskás László a nyírkáta Szent Mihály görögkatolikus templom falképein is megfestette 1984-ben. A templom mennyezetét geometrikus keretrendszer tagolja, hosszanti kompozícióit négyzetes keretekben szentek félalakjai kísérik, a jobb oldalon a bizánci szentek sorában látható Szent Piroska, a bal oldalon, az Árpád-házi szentek között Szent Erzsébet, Szent Margit és Szent Kinga, akik a krakkói mozaikon is megjelennek. A nyírkáta falképeken Puskás László jellegzetes festői eszköztára, a lényegi elemeket kiemelő, a színválasztásban erőteljes kontrasztokra építő dekorativitás figyelhető meg. A világos

alapszínű felületen az itt megfestett szentek alakjai ennek megfelelően csupán néhány színnel, síkban ábrázolt, szembenézetű mellképek.¹⁶

A következő csoport BEATI MUNDO CORDE (Boldogok a tisztaszívűek, Mt 5,8). Ezek sorában ugyan elsőként, de a 12–13. század fordulójából Sziléziai Szent Hedvig áll, hagyományosan fedett fővel és koronában. Ikonográfiájának alapjául a wielowiesi oltár mestere által festett *Szent Hedvig legendája* triptichon szolgált (1430–1440, Varsó, Muzeum Narodowe.)¹⁷ Mögötte a kevésbé ismert vörös hajú alak egyik magyar szentünk, Skóciai Szent Margit még a 11. századból. Mivel anyja, Árpád-házi Ágota egyes források szerint Szent István rokonságából származott, a leány I. András udvarában nevelkedett, majd később III. Malcolm skót királyhoz adták feleségül.¹⁸ A királyi vérből származó Margit nemeslelkű, művelt és bölcs asszonyként nagy befolyást gyakorolt a korabeli Skóciára, megszelídítette, megneemesítette férje nyers természetét, iskolákat nyitott, bencés kolostorokat alapított, befolyással volt a helyi egyház életére, támogatta a szegényeket, rendkívüli buzgósággal élte meg hitét. Irgalmasságot gyakorló szentként Szent Erzsébet előképének is szokták tekinteni. Alakja azt is jelképezi, miként fűzik össze Európát az országalakító keresztény szent uralkodók családi kapcsolatai. A mozaikon a felső sorban kapott helyet, vörös tincsein keskeny abroncsú tulipános koronában látható, ahogy korábbi ábrázolásain is, ruhája vörös. Dicsfényének felirata: S. MARGARITA SCOTIENSIS REGINA.

Sziléziai Szent Hedvig és Skóciai Szent Margit alatt, az alsó sorban álló nagyobb alak ismét egy széles körben tisztelt magyar királylány, II. András leánya, Árpád-házi Szent Erzsébet. Személyével a mozaik 13. századi szentjeinek sora kezdődik. Erzsébet fejét a középkori ikonográfiából ismert, arannyal szegélyezett fehér főkötő kendő fedi. Zölddel árnyékolt fehér ruhája fölött, a vállait borító barna köpeny a ferencesekkel való kapcsolatára emlékeztet.¹⁹ Szokásos attribútumai a kenyérből átváltozott rózsák. Mellette az ősz hajú, mankós, szegény beteg öregember kis alakja, akinek segítő jobbot nyújt, miközben bal

16 A művész életpályájáról lásd Puskás 2020.

17 Puskás 2003, 16.

18 Puskás 2004, 20.

19 Puskás 2003, 17.

kezével rámutat. A beteg arca Krisztuséhoz hasonlatos, arra az Erzsébet legendájából ismert mozzanatra emlékeztetve, amikor az ágyába fektetett betegben Krisztus arcvonásait pillantotta meg az Erzsébetet számonkérő férje. Az öreget ábrázoló mellékfigurához Tilmann Riemenschneider 1490-ben faragott szobra nyújtott inspirációt Puskás László számára. A dicsfényben olvasható névfelirat: S. ELISABETH THÜR. FILIA REGIS HUNG. Puskás László 2007-ben önálló Árpád-házi Szent Erzsébet-mozaikképet is alkotott hasonló ikonográfiával Bécsben, a Német Lovagrend templomának utcai kapucsarnoka fülkéjében. A kép hullámnzó okker sávokkal tagolt, arany háttérét egy-egy megcsillanó kék, vörös mozaikkocka teszi vibrálóan élővé. Ezen jelenik meg Szent Erzsébet a krakkóihoz hasonló ikonográfiával, kissé részletezőbben.

A krakkói jobb oldali mozaikfrízen Skóciai Szent Margit mögött a felső sorban egy királyi pár látható, a 17. században boldoggá avatott Boldog Szalomé, Szőke Leszek krakkói herceg leánya. Amint a MARITUSQUE COLMANUS PIUS DUX HUNGARUS felirat is jelzi, a vele gyermekkorban eljegyzett Kálmán királyfi, II. András fia is ott szerepel mellette. A házasságról lemondva éltek együtt, Kálmán 1241-ben a muhi csatában szerzett sebesülésébe halt bele, erre utal leengedett jobbájában a kard. Férje halála után Szalomé lemondva rangjáról a szandeci klarissza kolostorba vonult. Így látható kezében levett koronájával, szerzetesi viseletben. Hasonló kompozíciót látott Puskás László Stanisław Wyspiański lengyel szecessziós festő üvegablakvázlatán (1897–1898, Varsó, Muzeum Narodowe).²⁰

A mozaiksáv alsó sorában, Árpád-házi Szent Erzsébet mögött egy újabb királylány, Prágai Szent Ágnes látható, III. Béla unokája, akit először Sziléziai Szent Hedvig nevelt fia jegyeseként, azonban vőlegénye meghalt. A leány újabb dinasztikus jegyessége is felbomlott, későbbi kéréit pedig elutasította, mivel szerzetesi hivatás ébredt benne. Így látható már klarissza nővérként, fehér, nyakig leérő fátyol fölött fekete, itt zölddel tónusozott fekete habitusban és skapulárében, felemelt jobb keze mögött a háttérben az elhajított, levett koronája. A dicsfényében szereplő felirat: S. AGNES PRAGENSIS OSCI. Beatifikációja

20 Puskás 2003, 17.

2. kép. Puskás László: Communio Sanctorum mozaikciklus részlete az Árpád-ház alakjaival. Krakkó - Łagiewniki, Isteni Irgalmasság-bazilika magyar kápolnája
Forrás: Mudrák Attila felvétele

többször elakadt, II. János Pál pápa avatta szentté 1989-ben. Ikonográfiájához a cseh ötvenkoronás bankjegy képmezőjét vette alapul Puskás László.²¹

Szent Ágnes fölött, tőle jobbra QUATTUOR SORORES felirattal további négy szent életű Árpád-házi magyar királylány sorakozik, IV. Béla és Laszkarisz Mária gyermekei. Fent vörös ruhában és fátyolban Szent Kinga, akit Szemérmes Boleszláv krakkói herceggel jegyezték el, férjével együtt ők is szűzi házasságot fogadtak. Ő nyitotta meg a wieliczki sóbányát, ahol a hagiográfia egyik elbeszélése szerint az az aranygyűrű került elő csodás módon, amelyet korábban Kinga a neki ajándékozott kárpátaljai aknaszlatinai sóbánya tárnájába dobott. Puskás László egy valódi wieliczki sótömböt is beillesztett a mozaikba, a királylány ruhája szegélyénél, a tömbbe befoglalva egy smaltiból kivágott gyűrűmotívumot.²² Ahogy az ábrázolás is megjeleníti, Kinga férje halála után levette a koronát, mivel ezt követően az ószandeci klarisszákhöz lépett be. Névfelirata a dicsfényében olvasható: S. KINGA OSCI. A 17. század végén avatták boldoggá, majd 1999-ben II. János Pál pápa kanonizálta Lengyelország védőszentjeként. Erre utal a Kinga haját átfogó fehér-vörös szalag, ami a lengyel lobogó színeit idézi.

21 Puskás 2003, 18.

22 Cebula 2007, 49.

Szent Kinga alakja előtt, a középső sorban látható egyik húga, dicsfényében B. IOLANTA OSCI felirattal, a szerzetesi viseletű Boldog Jolán, aki kezdetben Jámbor Boleszláv lengyel herceg felesége volt, majd megözvegyülve szétesztotta vagyonát, és nővérével az ószandeci klarissza kolostorba vonult. Később a gnieznói apátság apátnőjeként működött, ott temették el, a sírja mellett történt csodás gyógyulások miatt avatták boldoggá.

Harmadikként, Boldog Jolán előtt húguk látható, a Boldogemlékű Konstanca, dicsfény nélkül, szalagra írt CONSTANTIA PIA DE LEOPOLIS felirattal. Koronát visel, mivel Danilo halicsi fejedelem fiához, Leó fejedelemhez, Ruténföld királyához ment feleségül a középkori magyar nevén Ilyvóba, későbbi nevén Lembergbe. Konstancia a városban domonkos kolostort alapított, maga is belépett a domonkos harmadrendbe. Bár sosem emelték oltárra, szegények támogatójaként, valamint a kontempláció és mély imádság gyakorlójaként is emlékeztek rá.

A negyedik lánytestvér a mozaik alsó sorában, csoportjuk végén látható, ő a jól ismert Árpád-házi Szent Margit, akit Magyarország megmentéséért ajánlottak fel szülei, így kisgyermekkorától a Nyulak szigeti domonkos kolostorban nevelkedett. A legalantasabb munkáktól sem elriadva dolgozott, hazája iránt érzett nagy felelősségtudattal éjjeleit imádsággal és vezekléssel töltötte, fájdalmainak türelmes elviselésében áldozatos önfegyelemről tett tanúságot. Hagiográfiáján alapuló ikonográfiával került ábrázolásra. 15. századi fametszete nyomán domonkos szerzetesi viseletben látható, amelyet a barokk kori ábrázolásáról ismert csillagok díszítenek, vezeklő életére utal kezében a cilicium. Dicsfényében a S. MARGARITA OP FILIAE REGIS HUNGARIAE névfelirat olvasható.

A jobb oldalon, a harmadik csoport élén Toulouse-i Szent Lajos püspök áll, V. István magyar király unokája. Püspöki süvegén az Anjou-liliomok az Anjou-házból való származására utalnak. Alatta ismét egy magyar királyi vérből származó nőalak látható, Portugália Szent Izabella, II. András magyar király dédunokája, aki nevét is nagynénjéről, Árpád-házi Szent Erzsébetről kapta. Áldozatos szeretete hatással lett férjére, Dénes portugál királyra, aki megtért, és népétől később az Igazságos melléknevet érdemelte ki. Szent Izabella betegeket és szegényeket segített, békeszerző volt nemcsak családi viszonylatban, hanem

a felirat: B. ELISABETH OP THÖSSIENSIS. Szintén a 14. század nevezetes alakja Szent Hedvig lengyel királynő, aki a krakkói mozaikciklusban szerepeltetett magyar kiráylányok között az utolsó. Nagy Lajos leánya, aki a litván nép megtérítésében Isten eszközeként tekintett magára, így elfogadta Jagelló Ulászló litván fejedelem házassági ajánlatát. A békés térítés és tanítás pártolója, papi kollégiumok alapítója. Hedviget szentként tisztelték halálától kezdve, azonban csak 1979-ben beatifikálta II. János Pál pápa, majd kanonizálta 1997-ben. Fején fehér fátyol és korona, viselete a lilásbarna ruha fölött a hermelingalléros palást. Kezében a tornyos épület és az abból kibontakozó EUNTES DOCETE felirat a Hedvig által újjáalapított Jagelló Egyetemre és teológiai karának meg-alapítására utal.

A jobb oldali mozaikfríz utolsó csoportja fölött a BEATI MITES (Boldogok a szelídek, Mt 5,5) felirat olvasható.²⁵ A hittagadó, az egyházat üldöző kommunista rezsim meggyilkolt, megkínzott vagy a Gulagra száműzött áldozatai szerepelnek itt. Elsőként Isten szolgája Ioan Bălan lugosi megyéspüspök vértanú, boldoggá avatási eljárása folyamatban van, ezért még dicsfény nélkül látható. Kezében a két szín alatti Eucharisztia jelzi, hogy ez már Közép- és Kelet-Európa különféle nemzetiségű 20. századi görögkatolikus vértanúinak csoportja, szemközt a bal oldali falon sorakozó római katolikus hitvallókkal és vértanúkkal. Ábrázolásaik fényképek alapján készültek. Bálant követve fent a 2001-ben II. János Pál pápa által boldoggá avatott Romzsa Tódor munkácsi vértanú püspök alakja látható. Ereklýeit és azokkal együtt a hímmzett keresztekkel díszített omoforjának maradványait Puskás László személyesen találta meg az ungvári székesegyház kriptájában 1998-ban. A mozaikon látható omofor, püspöki rendjelvény az eredeti töredék mintázatát követi. Lent a szintén 2001-ben boldoggá avatott Gojdic Péter Pál eperjesi püspök. A mögöttük lévő alakok Boldog Mykolay Charnetsky redemptorista szerzetes, majd görögkatolikus püspök, lejjebb Boldog Leonid Fjodorov sztudita szerzetes, az orosz bizánci rítusú katolikus egyház exarchája (beatifikációs eljárása már 1937-ben meg-indult). A Romzsa Tóddorral és velük együtt 2001-ben Lembergben boldoggá

25 Puskás 2004, 27.

avatott további huszonöt hitvallót és vértanút csak CONFESSORES CHRISTI IN UCRAINA INFERIORE feliratú dicsfények jelölik. A sort a munkácsi egyházmegye boldoggá avatásra váró vértanú püspökei és papjai zárják. Fent – ahogy a felirat is hirdeti, ALEXANDER CHIRA PETRUS OROSZ EPPI. SECR. MARTYRES – Chira Sándor titkos püspök, előtte a szabolcsi Biriben született Orosz Péter, akit az idősebb papok szintén titkos püspökeknek ismertek. A kezében ábrázolt vörös feszület arra az útszéli keresztre utal, amely tövében lelőtték. Mellette Murányi Miklós apostoli helynök a rabok vattakabátjában. Fent a munkácsi görögkatolikus egyházmegye közel nyolcvan vértanúját jelző tömeg első figuráiként Csépes János hajasdi paróchus és a művész édesapja, Puskás László áldozópap, vattakabátján – ahogy a szemközti falon Kolbe atyánál – a rabosítási szám, CX896. A felirat így utal rájuk: ET TANTI DE MINISTRI CARCERALES FIDEI PRO ECCLESIA IN PERSECUTIONE TESTES.

A bal oldali mozaikfríz

A hosszabb bal oldali falon a Deészisz-kompozíció másik sora bontakozik ki, amelyet az Istenszülő vezet. Szűz Mária a bizánci ikonográfiának megfelelően a fejét és vállakat fedő vörös maforionban, homlokán és a vállain a szüzesség csillagaival látható, hármass nimbusza emeli ki a szentek alakjai közül. Személye körül írásszalagok sorolják jelzőit és titulusait.²⁶

Mária mögött a szentek első csoportjában Közép-Európa hét püspökszentje áll a 10. századból, illetve a 11. század első feléből: Szent Adalbert prágai püspök, a kereszténység terjesztője Közép-Európában, kezében a lándzsák vértanúságára emlékeztetnek. Mögötte keleti szerzetesi viseletben Szent Hierotheosz, Turkia missziós püspöke. Előttük, lejjebb Szent Gellért csanádi püspök, Szent Imre nevelője, kezében a vértanúságra utaló lándzsával és a kettős kereszttel, amely a Szent Kereszt ereklje korabeli magyarországi ittlétére utal.²⁷ Mögötte társai, Szent Beszteréd nyitrai püspök és Szent Bőd (Buldusz) egri püspök, akikkel együtt a Vata-féle pogánylázadás kapcsán vesztette életét. Buldusz a

²⁶ A nimbusz feliratairól: Puskás 2004, 4.

²⁷ A lándzsa attribútumról: Szilárdfy 1996, 13–31.

2000-ben fiatalon elhunyt Dr. Antalóczi Lajos pápai prelátus, a krakkói magyar kápolna megálmodója arcvonásait kapta.²⁸ Fölöttük látható Boldog Mór bencés szerzetes, majd pécsi püspök kezében tollal arra utalva, hogy ő volt Szent Szórád-András és Benedek bencés remete életrajzszerzője. Már utólag, a mozaik kivitelezése során, a krakkóiak kérésére került a kompozícióba Szent Szaniszló krakkói püspök vértanú, Lengyelország védőszentje, Puskás László elgondolása alapján a fiatal Karol Wojtyła arcvonásaival. Attribútuma a levágott kézfej, palástjának ornamentikája a krakkói ferences kolostor késő gótikus Szent Szaniszló-táblaképét idézi.²⁹ A csoport fölött olvasható a BEATI MISERICORDES (Boldogok az irgalmasok, Mt 5,7) mondatszalag.

A következő csoport a szent szerzeteseké, akiket a BEATI PAUPERES SPIRITU (Boldogok a lélekben szegények, Mt 5,3) mondatszalag jelöl. Lent a 10. századi Szent Szórád-András és Szent Benedek bencés remete látható a bencés ördögűző kereszttel, a magyar hagyomány szerint ők Lengyelországból érkeztek hazánkba.³⁰ Szigorú életmódjukkal a korabeli lengyelországi kamalduliakat követték, a mozaikon a kamalduli kolostor 2003-as előjárójának arcvonásai utalnak erre. Fölöttük a 13. századból Boldog Özséb, a pálos rend alapítója, a pálosok által alapított częstochowai kegyhely később készült Mária-képével. A pálosok fehér kámzsájában látható, fején lángnyelvvvel, mivel látomásában lángnyelveket látott közeledni, amelyek az általa felállított keresztnél egyesültek, s ennek indíttatására gyűjtötte maga köré a szerzeteseket. Mögötte a misztikusként tisztelt Boldog Ilona veszprémi domonkos nővér, aki eredetileg nem szerepelt a vázlaton. Felemelt kezén stigma látszik, amelyet szemlélődő életmódja jutalmaként kapott. Közvetlenül alatta látható kortársa, Magyar Szent Pál, aki először Bolognában kánonjogot tanult – a S. CANONES felirat utal erre –, utána belépve a Domonkos-rendbe a prédikátorrend hazai kiépítője lett, a tatárjáráskor szenvedett vértanúhalált. Alatta Boldog Szádok szintén domonkos szerzetes a 13. századból, aki társaival Sandomierzben imádság közben halt vértanúhalált tatárok kezétől. A csoport utolsó figurája, Kosztka Szent Szaniszló

28 Cebula 2007, 15.

29 Cebula 2007, 17.

30 Puskás 2004, 9.

4. kép. Puskás László: Portugáliai Szent Izabella, Tössi Boldog Erzsébet és Szent Hedvig a szentek sorában. Mozaikciklus részlete, 2003–2004. Krakkó - Łagiewniki, Isteni Irgalmasság-bazilika magyar kápolnája. Forrás: Mudrák Attila felvétele

jezsuita diák, majd misztikus látomásokban részesült novícius (16. század) szintén utólag, már a kivitelezés során került a kompozícióba. A mozaik a szent halálának évében készült, leghitelesebbnek tartott képmása nyomán ábrázolja őt, diáksapkában látható, jezsuita viseletben, hagyományos attribútumával, a liliummal.³¹ A háttérben a család későbbi festő leszármazottjára Csontváry Kosztka felirattal egy cédrusmotívum emlékeztet.³²

A harmadik csoportot – amelyben főképp a 16–17. század fordulóján és a 18. században élt hitvalló szerzetesek, papok sorakoznak – a BEATI QUI ESURIUNT ET SITIUNT IUSTITIAM (Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot, Mt 5,6) mondatszalag fogja át. Itt látható az 1995-ben szentté avatott három kassai vértanú (TRES MARTYRES CASSOVIENS.): két jezsuita szerzetes, a lengyel Grodziecki Szent Menyhért és az erdélyi Pongrácz Szent István, harmadik társuk Körösi Szent Márk esztergomi kanonok. Mindhárman hitükhöz való hűségük miatt szenvedtek vértanúhalált protestáns hajdúknak a városba történt betörése során, a vértanúság jelzésére egy kis vörös kereszt látható kezükben. A 17. század második feléből és a 18. század első feléből tiszteletre méltó Isten szolgálja Kelemen Didák minorita szerzetes, hittérítő író társul a csoporthoz. Boldoggá avatási eljárása történelmi események miatt többször elakadt, ezért dicsfény nélkül látható. Barna reverendát visel, kezében könyv, kötéstábláján kalászosokkal, ami egyik legjelentősebb írásművére, a *Búzafejek* című homíliakötetre utal.

A bal oldali mozaikfríz utolsó előtti csoportja fölött a BEATI QUI LUGENT (Boldogok, akik szomorúak, Mt 5,4) mondatszalag olvasható. Az itt álló alakok többsége dicsfény nélkül szerepel, mivel vagy folyamatban van, vagy meg sem kezdődött boldoggá avatási eljárásuk. Ők a szekularizálódó társadalom és a Trianon utáni Magyarország hitvallói az 1930-as évekből.³³ Boldog Batthyány-Strattmann László fehér orvosi köpenyben, karjába véve egy szemén kötetet viselő beteget, akihez együttérzően maga Krisztus hajol oda emlékeztetve az evangéliumi szavakra: „amit e legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek,

31 Szilárdfy 2003, 258.

32 Cebula 2007, 21.

33 Puskás 2004, 12.

velem tettétek” (Mt 25,40).³⁴ Fölötte Prohászka Ottokár székesfehérvári megyéspüspök, a katolikus újjászületés vezéregyénisége a 19–20. század fordulóján, akinek székesfehérvári sírján ez áll: „Magyarország apostola és tanítómestere”. A mozaikon a püspök teológiai írásait tartja kezében. Mögötte Kaszap István jezsuita novícius a szenvedéseire utaló töviskoszorúval, lent Bogner Margit Mária vizitációs nővér. Ábrázolásaikhoz fényképek szolgáltak előképül.

A következő mondatszalag ezt hirdeti: BEATI QUI PERSECUTIONEM PATIUNTUR (Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, Mt 5,10), záró feliratként pedig ez olvasható a bal oldalon: TESTES CHRISTI NUPERRIME TEMPORIBUS NOSTRIS (Krisztus tanúi a mi időnkben), azaz a II. világháború nyomán felállt ateista rezsim vértanúi sorakoznak itt.

Az előző csoport mögé illesztve a kevésbé ismert Vladimir Ghika nemesi származású, Franciaországban élő román vértanú látható, aki a katolikus egyházzal egyesülve Romániában karitatív tevékenységbe kezdett, majd miután Párizsban pappá szentelték, Romániába misszionálni járt, a zsilávai börtönben halt vértanúhalált 1954-ben.³⁵ Boldoggá avatása 2013-ban történt meg, ezért a mozaikon még nincs dicsfénye.

A záró csoport élén Mindszenty József bíboros, prímás áll. Fölötte az ’56-os lyukas forradalmi zászló motívuma látható. Mögötte Boldog Apor Vilmos látható, palástja oltalmába leányok, asszonyok húzódnak. Mögötte négy erdélyi magyar római katolikus püspök, Márton Áron gyulafehérvári püspök, mögötte Boros Béla címzetes érsek, titkos püspök, valamint még dicsfények nélkül a 2011-ben boldoggá avatott Scheffler János szatmári megyéspüspök, vértanú és a 2010-ben boldoggá avatott Bogdánffy Szilárd titkos püspök, vértanú. Hasonlóképp portréjellegű vonásokkal, mögöttük a felső sorban Brenner János elsőfogadalmas ciszterci szerzetes, rábakethelyi káplán, vértanú és Marton Marcell Boldizsár karmelita szerzetes látható. A középső sorban Sándor István szalézi szerzetes szerepel, mellette Mester Margit Mária, az Unum Társaság alapítója (Unum Sanctissimae Trinitatis). A mozaikba illesztve itt kapott helyet egy

34 Puskás 2003, 14.

35 Cebula 2007, 28.

medalion *Ut sint unum* felirattal, amely a társaság hivatalos jelvénye.³⁶ Mögötte áll Endrédy Vendel ciszterci szerzetes, zirci apát, kezében a rácsmotívum hosszú bebörtönzését jelzi.

A legelső sorban elől Szent Maximilian Kolbe lengyel vértanú, minorita szerzetes, koncentrációs tábori viseletben és rabszámmal. Személye is jelzi a Puskás László által a kápolnában megjeleníteni kívánt gondolatot: Közép-Európában minden nemzet hozott áldozatot totalitárius rendszerek üldözései közepette, a Krisztushoz való hűség, a keresztény irgalmasság gyakorlása miatt.³⁷ Mögötte a tiszteletre méltó Bódi Mária Magdolna vértanú, akinek tisztasági fogadalmára fehér liliom utal. A sort Salkaházi Sára, a Szociális Testvérek Társasága nővére, vértanú zárja, boldoggá avatására csak 2006-ban került sor, ezért nem szerepel a mozaikon dicsfénnel. Itt az ábrázolásba a Szociális Testvérek Társaságának galambos jelvénye lett beillesztve.³⁸

Összegzés

A mozaikok tervezésekor Puskás László is mindig kiemelt figyelmet fordított arra a térre, ahová a mű készült. Ahhoz igazította a léptéket, a kidolgozás részletezettségét vagy épp lényegét láttató szűkszávúságát. Az ábrázolásokhoz, ahol ez lehetséges volt, maga kereste meg az általa legmegfelelőbbnek gondolt ikonográfiai előképeket. Ezeket azonban nem másolta mechanikusan, hanem alkotói módon újrafogalmazva használta, ahogyan a falképei, ikonjai esetében is. Fontos volt számára az egyéni, akár szubjektív feldolgozás lehetősége és szabadsága. Más neves művészekkel ellentétben sohasem dolgozott előre elkészített mozaikpanelekkal, amelyeket akár segédek is felhelyezhetnek a falra. A tervezéstől a kivitelezésig személyesen vitte végig a munkát. Így a mozaikszemek egyenkénti rakása azzal az előnnyel járt, hogy szükség esetén eltérhetett a kartontól, új alakok vagy részletek beiktatására is lehetősége volt. Jellegetes, egyedi sík-dekoratív stílusa, amellyel egységekbe rendezte a formákat, a színfoltokat,

36 Cebula 2007, 34.

37 Puskás 2004, 16.

38 Cebula 2007, 37.

a mozaikjaiban is jól felismerhető. Egyetlen állandó munkatársa a szintén képzőművész felesége, Nadia volt, aki textilművészként a ruhák, a háttér, és egyéb dekoratív elemek felrakásában, az anyagok előkészítésében segédkezett. Puskás László műveit mindenekelőtt közösségi vagy egyéni imádságot segítő ikonokként készítette, amelyekbe előszeretettel épített be a középkori ereklyés ikonok mintájára az ábrázolt térhez vagy személyhez kapcsolódó tárgyakat.

A krakkói kápolna mozaikjain sorakozó alakok egyrészt a hely szellemének megfelelően az Isteni Irgalmasság gondolatát jelenítik meg, másrészt az egyház és tagjainak állandó fohászkodását, imádságát Krisztushoz. Így a mozaikciklus képi programjában a királylányok elsődlegesen nem a világi történelmet befolyásoló személyiségekként szerepelnek, hanem a történelem felett álló égi szféra tagjaiként. A kronoszon túl, a kairoszban zajló imádás résztvevőiként a keresztényekért való közbenjárást jelenítik meg, azaz mindenekelőtt égi támogatói a magyar nemzetnek és azoknak a népeknek, akiknek országába elkerültek.

Felhasznált irodalom

- Cebula 2007. Cebula, Paweł OFM (ed.): *Węgierska kaplica Communio Sanctorum (Świątych obcowania) w Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Lagiewnikach*. Krótki przewodnik, Eger, 2007.
- Harmath 2001. Harmath Arisztid Sándor: A Szent Jobb rejtélyes útja. *Turul*, 75. (2002), 1–2. sz. 4–10.
- Katona 2003. Katona István: Jó hírek Krakkóból. *Keresztény Élet*, (2003. szeptember 14.), 3.
- Kowalska 1983. Kowalska, Faustyna: *Dzienniczek*. Marianie, Kraków, 1983.
- Listy 2005. *Listy świętej Siostry Faustyny*. Wydawnictwo Misericordia, Kraków, 2005.
- Lovas 2012. Lovas Orsolya: A magyar szentek krakkói panteonjának alkotója. *Jel*, (2012), 3. sz. 81–83.
- Puskás 2003. Puskás László: *Jegyzetek az épülő krakkói magyar kápolna ikonográfiai kialakulásáról (a Krakkó-Lagiewniki Isteni Irgalmasság-templom Communio sanctorum – Szentek közössége titulusú magyar kápolnája)*. (Kézirat). Budapest, 2003.

- Puskás 2004. Puskás László: *A Szentek Közössége-kápolna az Isteni Irgalmasság-bazilikában*. Krakko-Łagiewniki, 2004.
- Puskás 2016. Puskás Bernadett: A krakkói Isteni Irgalmasság-bazilika magyar kápolnájának mozaikjai. In Ivancsó István (szerk.): *Liturgikus örökségünk XVII. Az „Uram, irgalmazz” címmel – az irgalmasság rendkívüli szentévében – 2016. március 17-én rendezett szimpozion anyaga*. Szent Atanáz Gör. Kat. Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék, Nyíregyháza, 2016. 55–81.
- Puskás 2020. Puskás Bernadett: *Puskás László. A szent vonzásában*. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2020.
- Siepak 2004. Siepak M. Elżbieta ZMBM: Kaplica „węgierska”. Rozmowa z ks. protoprezbiterem Laszłó Puskąsem. *Oredzie Miłosierdzia*, 52. (2004), 8–9.
- Szilárdfy 1996. Szilárdfy Zoltán: Szent Gellért ikonográfiája a barokk kori kisgrafikák tükrében. In Tóth Ferenc (szerk.): *In memoriam Szent Gellért*. Keresztény Értelmiségiek Szövetségének makói csoportja, Makó, 1996, 13–31. (A makói keresztény értelmiség füzetek 23.)
- Szilárdfy 2003. Szilárdfy Zoltán: *Ikonográfia – Kultusztörténet*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003.
- Witko 2004. Witko, Ks. Andrzej: *Obraz Bożego Miłosierdzia*. Wydawnictwo WAM, Kraków, 2004.